

THE ROLE OF ENVIRONMENTAL EXPERTISE IN ENSURING ECOLOGICAL BALANCE

Uktam Chorievich Utaev

*Independent researcher,
Law enforcement academy
of the Republic of Uzbekistan
Tashkent, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Keywords: Ecology, balance, expertise, environment, nature.

Received: 08.10.23

Accepted: 10.10.23

Published: 12.10.23

Abstract: This article discusses and analyzes the role of ecological expertise in ensuring ecological balance.

ЭКОЛОГИК МУВОЗАНАТНИ ТАЪМИНЛАШДА ЭКОЛОГИК ЭКСПЕРТИЗА РОЛИ

Ўқтам Чориевич Ўтаев

*Мустақил тадқиқотчи,
Хукукни муҳофаза килиши академияси
Тошкент, Ўзбекистон*

МАҚОЛА ҲАҚИДА

Калит сўзлар: Экология, мувозанат, экспертиза, атроф-муҳит, табиат.

Аннотация: Ушбу мақолада экологик мувозанатни таъминлашда экологик экспертиза роли мавзуси мухокама ва таҳлил этилган.

РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО БАЛАНСА

Уктам Чориевич Утаев

*Независимый исследователь,
Правоохранительная академия Республики Узбекистан
Ташкент, Узбекистан*

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Экология, баланс, экспертиза, окружающая среда, природа.

Аннотация: В данной статье рассматривается и анализируется роль экологической экспертизы в обеспечении экологического баланса.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясига мувофиқ ер, ер ости бойликлари, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий захиралар умуммиллий бойлиқдир, улардан оқилона фойдаланиш зарур ва улар давлат муҳофазасидадир.

Атроф муҳитнинг жорий ҳолати таҳлили, глобал ва минтақавий экологик муаммолар, янги экологик хавф-хатарлар Ўзбекистон Республикасида аҳолининг хаёт сифатини яхшилаш борасида олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий жараённинг ажralmas қисми ҳисобланган 2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг Атроф муҳитни муҳофаза қилиш концепциясини ишлаб чиқиш заруратини вужудга келтириди.

Концепция кўрсатиб ўтилган даврда атроф муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат сиёсатининг устувор йўналишларини белгилайди, уларнинг амалга оширилиши эса келажак авлодларнинг манбаатлари йўлида экологик мувозанатни сақлаш ҳамда давлатни барқарор ривожлантиришни таъминлаш имконини беради.

АСОСИЙ ҚИСМ

Хар қандай жамиятда давлатни барқарор ривожланиш учун атроф-муҳитни муҳофаза қилишни таъминланганлиги, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, шунингдек, ҳудудларнинг санитария ва экологик ҳолатини яхшилаш, экологик муҳит соғлом бўлиши зарур омиллардан бири ҳисобланади.

Экологик мувозанатни сақлаш, атроф-муҳитни ифлосланишини олдини олишда норматив-хуқуқий жаҳон андозаларига мос бўлишини талаб қиласди.

Ўзбекистон Республикасининг “Табиатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги Қонуни табиий муҳит шароитларини сақлашнинг, табиий ресурслардан оқилона фойдаланишнинг хуқуқий, иқтисодий ва ташкилий асосларини белгилаб берди. Қонуннинг мақсади инсон ва табиат ўртасидаги муносабатлар уйғун мувозанатда ривожланишини, экология тизимлари, табиат комплекслари ва айрим обьектлар муҳофаза қилинишини таъминлашдан, фуқароларнинг қулай атроф муҳитга эга бўлиш хуқуқини кафолатлашдан иборатdir.

Инсон ва табиат ўртасидаги муносабатлар уйғун мувозанатни таъминлашда ижтимоий муносабатларни тартибга солиш, қонуннинг тийиб туриш тамойилидан фойдаланиш заруратини келтириб чиқаради.

Экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлигининг маълумотларига кўра, мамлакатимизда атмосфера ҳавосига бир йилда **2,2 млн** тонна ташламалар ташланиб, шуларнинг **60 фоизи** автотранспорт ва **40 фоизи** саноат корхоналари ҳиссасига тўғри келади.

Республика бўйича ташланмалар олдинги йилларга нисбатан камаяётгани билан бир қаторда, саноат ривожланган **Қашқадарё, Самарқанд ва Тошкент вилоятлари** хамда **Тошкент шаҳрида** ташланмаларнинг миқдори юқорилигача қолмоқда.

Тахлилларга қараладиган бўлса, республикада умумий саноат ташламалари **874 минг** тоннанинг **Тошкент вилоятидаги** улуши **438 минг** тонна ёки **50 фоизини** ташкил этмоқда.

Бундай салбий ҳолатларни келиб чиқишига корхоналардаги чанг-газ тозалаш ускуналарининг паст самарадорлиқда ишлаётганлиги ёки умуман мавжуд эмаслиги, шунингдек ифлослантирувчи моддалар ташламаларни назорат қилиш бўйича замонавий технологияларни (автоматик станциялар) қўллаш йўлга қўйилмаганлигидир.

Республикадаги I ва II тоифага кирувчи **1500 дан** ортиқ йирик ва ўрта хавфга эга саноат корхоналаридаги **5000 га** яқин чанг газ тозалаш ускуналарининг **60 фоизи** сўнгги **10 йилликда** модернизация қилинмаган.

Атмосфера ҳавосини ифлосланиши бўйича 2020 йилда **20 та**, 2021 йилда **44 та**, 2022 йил **100 га** яқин, жорий йилнинг ўтган 6 ойида эса **60 дан ортиқ** мурожаатлар келиб тушган.

Биргина, Олмалиқ шаҳрида истиқомат қилувчи аҳолидан “ОКМК” АЖ фаолият натижасида атмосфера ҳавоси ифлослантирилаётганлиги, Ангрен шаҳар “Янги Ангрен ИЭС” АЖ ва “Ангрен ИЭС” АЖда ресубликадаги жами 9 та ИЭСлардан фарқли равишда энергия ишлаб чиқариш жараёнида кўмирдан фойдаланилиши натижасида атмосфера ҳавоси меъёрдан ортиқ ташлама ташланаётганлиги натижада ҳудудда яшовчи аҳолидан мурожаатлар келиб тушмоқда.

Бу каби мисолларни, **Фарғона вилояти** Ўзбекистон тумани “Шўрсув” маҳалласи ҳудудида мавжуд **32 та** цемент ва гипс ишлаб чиқариш корхоналари фаолияти натижасида атмосферага доимий (айниқса баҳор ва ёз мавсумида) равишда гипс ва цемент чангининг ташланиши натижасида ҳудудда истиқомат қилувчи аҳолининг саломатлигига жиддий таъсир кўрсатаётганлиги, ушбу ҳудудда яшовчи аҳолининг **30 фоизга** яқини юқори нафас йўллари ва аллергик касалликлар билан боғлиқ муаммолар мавжудлиги тўғрисида мурожаатлар келиб тушган.

Иккинчидан, ёқилғи энергетика маҳсулотларининг нотўғри фойдаланилиши, илгари табиий газда ишлашга ихтисослашган ва аҳолига яқин жойлашган айрим корхона ва ташкилотлар фаолияти устидан ҳозирда кўмир ва бошқа ёқилғилардан фойдаланилиши аҳолининг **жиддий эътиrozларига** сабаб бўлмоқда.

Мисол учун, **Тошкент вилояти** Тошкент туманидаги мавжуд иссиқхоналарда кўмир маҳсулотлари ёки бошқа турли чиқиндиларни ёқилиши орқали қиши мавсумда иссиқхоналар киздирилиши, **Навоий вилояти** Қизилтепа тумани Оқсоқ ва Яшнабод маҳаллалари ҳудудида мавжуд **20 га** яқин ғишт ишлаб чиқарувчи корхоналар кўмирдан фойдаланилиши, **Андижон**

вилояти Андижон тумани “Кум кўча” маҳалласи Ҳакан саноат ҳудудидаги мавжуд ғишт ва оҳак ишлаб чиқариш цехлари фаолиятида сўнгти бир йилда кўмир маҳсулотлари ёқилиши натижасида атмосферага доимий заарли газлар ташланаётганлиги аниқланган.

Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти маълумотларига кўра, сайёрамизнинг **99 фоиз** аҳолиси ифлосланиш даражаси белгиланган меъёрдан юқори бўлган ва инсон саломатлигига хавф туғдирадиган ҳаводан нафас олади.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, ҳозирги кунда Ўзбекистон экологияни асраш, хусусан тоза ҳаво муаммолари ечимига ёндашувни мутлок ўзгартирмоқда, яшил иқтисодиётни жорий қилиш йўлида изланмоқда, ҳудудларни яшиллаштириш сиёсатини олиб бормоқда. Ўзбекистоннинг янги тараққиёт стратегиясида ҳам шу масалаларга кенг ўрин берилган.

Шуларни инобатга олиб, **республика бўйича 2022-2023 йилларга** мўлажжалланган саноат корхоналаридаги мавжуд **1000 дан** зиёд фильтрларни янгилаш бўйича ҳамда **Фарғона вилояти** ҳамда **Тошкент шаҳрида** атроф-муҳит мусаффолиги таъминлаш мақсадида Вазирлар Маҳкамасидан алоҳида дастурлар қабул қилиниб, ижрога қаратилди.

Сайёрамиз олдида турган атмосфера муаммоларига ечим излашнинг энг биринчи қадами – бу ҳаво **сифатини автоматик мониторинг** қилиб боришидир.

Шу мақсадда Ўзбекистон Республикаси Президентининг “**Экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлиги фаолиятини самарали ташкил этиши чора-тадбирлари тўғрисида**” 2023 йил 31 майдаги ПҚ-171сон қарорига асосан кейинги **икки** йил давомида республикада **саноат ташламалари юқори бўлган** ва ҳавода доимий тутун (смог) ҳосил қилувчи **Тошкент, Ангрен, Бекобод, Олмалиқ, Оҳангарон, Чирчик шаҳарларида**, шу билан бирга, саноати ривожланган **Ўзбекистон, Оҳангарон, Навоий, Қоракўл, Қоровулбозор, Ғузор, Муборак, Сергели, Яшнобод** ва **Янгиҳаёт** туманлари ҳудудларда **атмосфера ҳавоси ҳолатини баҳолаш бўйича рақамли мониторинг тизими** жорий этилиши белгиланди.

Ифлослантирувчи моддаларнинг юқорилиги ишлаб чиқаришнинг ўсиши билан боғлиқ бўлса, иккинчидан саноат корхоналаридаги чанг-газ тозалаш ускуналарининг маънан эскирганлигидир.

Бу каби муаммоларни ер, ер ости бойликлари, сув, ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ҳамда бошқа табиий захираларидан фойдаланишда ҳам антропоген таъсирнинг кўпайиб бораётганлигини кузатиш мумкин.

Инсон саломатлиги учун, экологик мувозанати, жонли табиатнинг турлари ва генетик фонди бойлигини сақлаб қолиш, экология тизимлари, ландшафтлар ва ноёб табиат объектлари хилма-хиллигини сақлаб қолиш, экология хавфсизлигини таъминлашда экологик экспертизанинг роли катта ҳисобланади.

Россиялик олим З.Абрагова “Атроф-муҳитнинг ифлосланишини олдини олишда экологик экспертиза асосий инструмент” деб таъкилади. эканлигини

Экологик экспертиза - режалаштирилаётган ёки амалга оширилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятнинг экологик талабларга мувофиқлигини белгилаш ҳамда экологик экспертиза объектини рўёбга чиқариш мумкинлигини аниқлаш хизмат қиласди.

Экологик экспертиза мўлжалланаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятни амалга ошириш тўғрисида қарор кабул қилинишидан олдинги босқичларида бундай фаолиятнинг экологик талабларга мувофиқлигини, режалаштирилаётган ёки амалга оширилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолият атроф табиий муҳит ҳолатига ва фуқаролар соғлиғига салбий таъсир қўрсатиши мумкин бўлса ёки шундай таъсир қўрсатаётган бўлса, бундай фаолиятнинг экологик хавфлилик даражасини, атроф табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш бўйича назарда тутилаётган тадбирларнинг етарлилиги ва асослилигини аниқлади.

Амалдаги қонунчилигимизга мувофиқ экологик экспертиза давлат ва жамоат экологик экспертизаси, шунингдек экологик аудит тарзида амалга оширилади.

Экологик экспертизаси қонунийлик, холислик, асослилик, экологик хавфсизлик талабларини ҳисобга олишнинг мажбурийлиги, ҳар қандай режалаштирилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятнинг эҳтимол тутилган экологик хавфлилик презумпцияси, хўжалик ва бошқа хил фаолиятнинг атроф табиий муҳитга ва фуқаролар соғлиғига таъсирини баҳолашнинг комплекслилиги асосида амалга оширилади.

Давлат экологик экспертизаси объектлари давлат дастурларининг, концепцияларининг, ишлаб чиқариш кучларини, иқтисодий ва ижтимоий соҳа тармоқларини жойлаштириш ҳамда ривожлантириш схемаларининг лойиҳалари, барча турдаги қурилишлар учун ер участкаларини ажратиш материаллари, лойиҳаолди ва лойиҳа хужжатлари, табиий ресурслардан фойдаланиш билан боғлиқ, хўжалик ва бошқа хил фаолиятни тартибга солувчи норматив-техник ва йўриқнома-услубий хужжатларнинг лойиҳалари, техника, технология, материаллар, моддалар, маҳсулотларнинг янги турларини яратишга доир хужжатлар, атроф табиий муҳит ҳолатига ва фуқаролар соғлиғига салбий таъсир қўрсатувчи ишлаб турган корхоналар ва бошқа объектлар, кейинчалик уларга муҳофаза этиладиган табиий худудлар, фавқулодда экологик вазият ва экологик оғат зоналари мақомини бериш мақсадида ўтказилган худудларни комплекс текшириш материаллари, шаҳарсозлик хужжатларининг барча турлари, маҳсус хукукий режимли объектлар ҳисобланади.

Давлат экологик экспертизасини тўғрисидаги Қонуннинг 11-моддасида кўрсатиб ўтилган объектларни давлат экологик экспертизасидан ўтказиш мажбурийдир.

Юқорида келилтирилган атмосфера ҳавосининг ифлослантирилиши билан боғлиқ ҳолатлар каби муаммоли масалаларга йўл қўймаслик мақсадида экологик экспертиза жараёнида тақдим этилган материалларнинг табиатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги қонунчиликка мувофиқлиги, режалаштирилаётган ёки амалга оширилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятнинг экологик ва ижтимоий оқибатлари тўғрисидаги маълумотларнинг тўғрилиги, биологик, кимёвий моддалар ва технологияларнинг атроф табиий муҳитга таъсирини баҳолашнинг асослилиги, режалаштирилаётган ёки амалга оширилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятни амалга ошириш оқибатларининг экологик хавфлилиги даражасини баҳолашнинг тўғрилиги, экологик хавфсизлик талабларини таъминлашга доир чора-тадбирларнинг етарлилиги ва асослилигиҳамда экологик нормативлар лойиҳаларининг асослилиги текширилади.

Давлат экологик экспертизасининг хulosаси давлат экологик экспертизаси объектини молиялаш ва рўёбга чиқаришда юридик ва жисмоний шахслар томонидан ижро этилиши мажбурийдир. Давлат экологик экспертизасининг ижобий хulosаси бўлмай туриб, лойиҳаларнинг банк ва бошқа кредит ташкилотлари томонидан молияланиши, шунингдек уларнинг рўёбга чиқарилиши тақиқланади.

Давлат экологик экспертизасининг давлат экологик экспертизаси объектини рўёбга чиқариш мумкин эмаслиги тўғрисидаги хulosаси бўлган тақдирда, буюртмачи хulosадаги мавжуд таклифларга мувофиқ лойиҳа маромига етказилишини таъминлаши ҳамда материалларни давлат экологик экспертизаси учун қайта тақдим этиши ёхуд режалаштирилаётган ёки амалга оширилаётган хўжалик ва бошқа хил фаолиятдан воз кечиши шарт.

ХУЛОСА

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасини трансформация қилиш ва ваколатли давлат органи фаолиятини ташкил этиши чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармонига мувофиқ 2024 йил 1 январдан бошлаб атроф-муҳитга таъсири бўйича I тоифага ва II тоифага кирувчи янги объектларни лойиҳалаштирища юқори самарадорликка эга чанг-газ тозалаш ускуналари ва (ёки) локал сув тозалаш иншоотлари ўрнатилиши кўзда тутилмаган лойиҳаларни давлат экологик ва шаҳарсозлик экспертизалиридан ўтказиш ҳамда қурилиши тугалланган объектларни, уларни ўрнатмаган ҳолда фойдаланишга қабул қилиш ман этилиши белгиланди.

-2024 йил 1 январдан бошлаб атроф-муҳитга таъсири бўйича I — IV тоифаларга кирувчи хўжалик юритувчи субъектларнинг фаолиятини белгиланган тартибда давлат экологик экспертизасидан ўтказиш жараёнида Вазирлик томонидан углерод нейтраллигини таъминлаш бўйича мақсадли кўрсаткичлар белгиланди.

Бунда:

фаолият туридан келиб чиқиб, атроф-муҳитга таъсирни баҳолаш материалларида ишлаб чиқариш натижасида ҳосил бўладиган иссиқхона газлари миқдори ҳамда углерод изини (carbon footprint) камайтиришнинг аниқ кўрсаткичлари лойиҳа паспорти билан белгиланади;

белгиланган кўрсаткичлар асосида углерод изини камайтириш бўйича давлат экологик экспертизаси хуносасида хўжалик юритувчи субъектлар томонидан амалга оширилиши мажбурий бўлган чора-тадбирлар ишлаб чиқилади;

давлат экологик экспертизаси хуносасида белгиланган чора-тадбирларнинг бажарилиши юзасидан мониторинг олиб борилади, унинг натижалари қонунчиликда белгиланган тартибда жарима ва қўшимча компенсация тўловларини қўллашга асос бўлади;

давлат экологик экспертизаси хуносаси ва унинг бажарилиши юзасидан олиб борилган ишлар бўйича ахборот Вазирликнинг расмий веб-сайтида эълон қилинади;

- 2024 йилдан бошлаб марказлашган инвестиция лойиҳалари ҳамда атроф-муҳитга таъсири бўйича I-II тоифага киравчи фаолият турларига оид марказлашмаган инвестиция лойиҳалари белгиланган тартибда давлат экологик экспертизадан ўтказилади;

-2024 йил 1 январдан бошлаб эксперимент тариқасида Ҳукумат томонидан белгиланадиган тартибга мувофиқ атроф-муҳитга таъсири бўйича III-IV-тоифага киравчи фаолият турларига оид лойиҳалар нодавлат ташкилотлари томонидан экологик экспертизасидан ўтказилиши мумкин.

Амалга оширилаётган ислоҳотлар экологик мувозантни сақлаш ижобий натижалар беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Бюллтень науки и практики. Научный журнал №6(июнь) 2016
2. “Экология экспертиза тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси қонуни. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг Ахборотномаси, 2000 й., 5-6-сон, 144-модда; Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2011 й., 1-2-сон, 1-модда; 2017 й., 37-сон, 978-модда; Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 21.04.2021 й., 03/21/683/0375-сон, 29.04.2021 й., 03/21/688/0394-сон).